

Bron: Korthagen, F.A.J. (2006). Magische momenten kun je leren creëren. *Narthex, Tijdschrift voor levensbeschouwing en educatie*, 6(2), 5-10.

MAGISCHE MOMENTEN KUN JE LEREN CREËREN

Fred Korthagen

The teacher as a person is the core by which education itself takes place.
(L. Tickle)

Toplessen, door topleraren! Dat vinden we in de verhalen in dit themanummer van Narthex. Het maakt ook nieuwsgierig: wat maakt een leraar, en meer in het bijzonder een leraar godsdienst/ levensbeschouwing, nu precies tot een topleraar? Die vraag werd mij door de redactie voorgelegd. Hieronder wil ik de uitdaging aangaan en pogen deze vraag te beantwoorden.

De auteurs in dit themanummer gebruiken allerlei woorden om de kwaliteit van leraren te benoemen. Ik citeer uit de artikelen: ‘passie’, ‘betrokkenheid op het vak en de leerlingen’, ‘er zijn voor de leerlingen’, ‘pal staan’, ‘inspirerend’, ‘leerlingen doen bewegen’, ‘nieuwsgierig’, ‘open’, ‘vertrouwen’, ‘loslaten’, ‘durven’. Het is opvallend dat dit soort kwaliteiten zo weinig voorkomen in de lijsten met competenties die tegenwoordig in onderwijsland circuleren...

Kernkwaliteiten

De Engelse onderwijskundige Tickle stelt dat dit internationaal een probleem is. In onze pogingen om goed leraarschap in begrippen te vangen, lijken we het meest wezenlijke over het hoofd gezien te hebben, namelijk dat het de persoon van de leraar is die het verschil maakt. Tickle (1999, p. 123) zegt het zo: “In policy and practice the identification and development of personal qualities, at the interface between aspects of one’s personal virtues and one’s professional life, between personhood and teacherhood if you will, has had scant attention.” Dat sluit aan bij een uitspraak van oud-leerlinge Layla El Maach in het artikel van Wil Eggenkamp, waar zij een goede leraar van haar school typeert: “Hij was gewoon als mens aanwezig.”

Unconsciously, we teach what we know, unconsciously, we teach who we are. (D. Hamachek)

Een leraar is dus meer dan een verzameling professionele competenties (Korthagen, 2004). Ook in de psychologie komt men er steeds meer achter hoe essentieel persoonlijke, menselijke kwaliteiten zijn. Csikszentmihalyi staat samen met een andere beroemde Amerikaanse psycholoog, Seligman, aan de wieg van een nieuwe stroming in de psychologie, *positive psychology*, die benadrukt dat we in het verleden teveel zijn uitgegaan van wat er mis is met mensen (en wat dus ‘gerepareerd’ moet worden), en te weinig van hun kracht, van hun kwaliteiten. We spreken over *kernkwaliteiten* (Ofman, 1992), omdat ze te maken hebben met de kern van de persoon. Kernkwaliteiten zitten van kinds af aan in je, ze bepalen als het ware wie je bent, terwijl je competenties zoals ‘orde houden’, ‘duidelijke uitleg geven’ en ‘collegiaal samenwerken’ tot op grote hoogte kunt aanleren, ook als je al ouder bent. Hoe hard je ook werkt aan je competenties als leraar, het zijn jouw persoonlijke kwaliteiten die kleur geven aan je beroepsinvulling.

Het ui-model

Nothing happens unless first a dream. (C. Sandburg)

De artikelen over toplessen maken nog iets anders duidelijk. Minstens zo belangrijk is wat de leraar drijft: waar doet hij of zij het voor? Goede leraren werken vanuit duidelijke idealen of ze voelen zich verbonden met iets wat hun inspiratie en bezieling geeft. Dat kan de schoonheid van vakkennis zijn, maar ook een ideaalbeeld van kinderen die opgroeien tot gelukkige mensen in een evenwichtige samenleving. En heel relevant voor docenten godsdienst/levensbeschouwing: een geloofs- of levens-

overtuiging kan uiteraard heel bepalend zijn voor hoe iemand vorm geeft aan het leraarschap, mits de docent ook handen en voeten kan geven aan die overtuiging.

Het ui-model

Het ui-model. © Korthagen & Vasalos

Alle aspecten die bepalend zijn voor goed leraarschap, kunnen we samenvatten in het zogenaamde ui-model (zie bovenstaande figuur), dat 'lagen' weergeeft rond de kern van de persoon, lagen die elkaar wederzijds beïnvloeden.

De buitenste laag is die van de *omgeving*, bijvoorbeeld de leerlingen en concrete situaties die zich op school voordoen, zoals de 'gouden momenten' waar Annette van Dijk het over heeft. Essentieel is de laag van het *gedrag*: wat doe je concreet als leraar, hoe speel je in het hier-en-nu in op de omgeving? De aandacht voor *competenties* die dit gedrag bepalen, is momenteel - zoals gezegd - nogal groot. We staan er soms wat minder bij stil dat competenties op hun beurt bepaald worden door *overtuigingen* over concrete situaties. Als je bijvoorbeeld gelooft dat leerlingen streng aangepakt moeten worden, ontwikkel je andere competenties dan als je gelooft dat het er vooral om gaat ze ruimte te geven en te stimuleren. Omgekeerd is het ook zo, dat wat je kunt, bepalend is voor waar je in gelooft ('ik kan het, dus geloof ik erin').

Er zijn ook overtuigingen die met jezelf te maken hebben, met je (*beroeps*)*identiteit*: wat zie je als jouw (professionele) rol? wat voor docent wil je zijn? Ten slotte zijn er nog diepere overtuigingen: jouw persoonlijke missie, roeping, geloofsovertuiging. Dat is de laag van *betrokkenheid*, ook wel de laag van *spiritualiteit* genoemd. Dit is een transpersoonlijke laag, omdat deze de geïsoleerde persoonlijkheid overstijgt: het gaat om de ervaring deel te zijn van een groter geheel (een groep, de school, de samenleving, de kosmos). Docenten levensbeschouwelijke vorming zullen zich realiseren dat de kern, het lege rondje in het midden, representeert waar het in hun vak dikwijls om draait, hoewel de naam die we daar binnen verschillende tradities aan geven, kan verschillen.

Vis in het water

Als het niet lekker loopt in de klas, is dat altijd te herleiden tot fricties tussen de lagen. Een voorbeeld. Een lerares wil in haar onderwijs de waarde 'respect' uitdragen (laag van betrokkenheid) en ziet zichzelf als een respectvol, zorgzaam mens (laag van identiteit). Als het wat onrustig wordt in de klas, heeft ze echter de neiging wat snauwerig te reageren. Er zit dan een discrepantie tussen de laag van betrokkenheid en de laag van gedrag.

The act of being who we are is at the heart of staying well. (M. Nepo)

Als de zes lagen met elkaar in harmonie zijn, ontstaat wat Csikszentmihalyi (1999) *flow* noemt: het verschijnsel waarbij je jezelf als een vis in het water voelt en optimaal functioneert. Je handelt dan zowel in overeenstemming met wie je bent als in overeenstemming met wat nodig is in je omgeving, je hebt daar ook de competenties voor, enzovoorts. Alle lagen sporen met elkaar.

In het ui-model bevinden de kernkwaliteiten zich in de kern, en als er harmonie is tussen de lagen, komen ze tot uitdrukking in alle lagen, dus ook in het gedrag. Op die manier beïnvloeden mensen hun omgeving vanuit het beste dat ze in zich hebben. Dat gebeurt als leraren een toples geven.

Magische momenten

In de toplessen die in dit themanummer beschreven worden, worden ook de leerlingen aangesproken op de laag van betrokkenheid en op hun identiteit. Met als mogelijk effect dat die diepere lagen gaan doorwerken in hun manier van omgaan met de wereld. Dan ervaren ook leerlingen *flow* en dat houdt in dat ze op een 'diepe' manier leren: een les waarbij alle 'lagen van de ui' in jezelf verbonden raken, vergeet je niet snel, noch in cognitieve zin, maar zeker ook niet in emotioneel opzicht. Zo'n les *raakt* je. Denken, voelen en willen doen dan allemaal mee. Zulk onderwijs maakt je tot een completer mens.

Good teaching cannot be reduced to technique; good teaching comes from the identity and integrity of the teacher. (P. Palmer)

Die gouden momenten in toplessen waarin een diepe ontmoeting plaatsvindt - vanuit het ui-model be- zien: van kern tot kern - noemt Annette van Dijk terecht 'magische momenten', onvergetelijk en on- vervangbaar. Kenmerkend voor die momenten is dat bij onszelf en de ander de binnen- en de buiten- kant van de ui met elkaar in verbinding staan: het 'stroomt' in ons en tussen ons en de ander. Onze kernkwaliteiten komen daarbij optimaal tot hun recht.

Helaas is dat niet altijd het geval, omdat er fricties, discrepanties bestaan tussen de lagen. Meestal zit het probleem op de laag van de overtuigingen. Je denkt bijvoorbeeld dat de leerlingen het te *soft* zullen vinden om gevoelens te delen, of je bent bang dat je een diepgaand proces in de klas niet meer kunt hanteren, of... Iedereen heeft zulke diepgewortelde overtuigingen, die je belemmeren om de idealen die je diep van binnen voelt, te realiseren. Veel van die overtuigingen hebben met 'moeten' te maken: het programma *moet* af, ik *moet* mij aanpassen, enzovoorts. En 'moeten' blokkeert 'ont-moeten'...

Kernreflectie

Maar we hebben als mens wel het vermogen tot reflectie: we kunnen reflecteren op de fricties tussen de ui-lagen en op basis daarvan doorzien hoe we onszelf belemmeren in ons natuurlijke vermogen om te 'stromen', om helemaal te zijn wie we zijn en om onze idealen te realiseren. De vorm van reflectie waarbij je reflecteert op de diepere lagen in de ui en op eventuele blokkades in de doorwerking naar je gedrag en je omgeving, heet *kernreflectie* en daar is een methodiek voor ontwikkeld (Korthagen, 2001; zie ook www.kernreflectie.nl). Leraren kunnen leren om anderen (collega's, leerlingen) daarin te coa- chen, maar ook om kernreflectie ook op zichzelf toe te passen, zodat de natuurlijke *flow* hersteld wordt.

De bron hoeft niet naar de weg te zoeken. (B. Hellinger)

Ik ben het dus niet met Annette van Dijk eens dat de magische momenten van een diepe ontmoeting in de klas alleen toevalstreffers kunnen zijn. Dat is helaas een wijd verbreide, maar belemmerende over- tuiging. Elke leraar, elke leerling heeft het vermogen in zich om helemaal in *flow* te zijn, om in contact te staan met zijn of haar kern en van daaruit met de ander. Dat vraagt er wel om, dat je als leraar in contact blijft met je eigen inspiratie, met je idealen, en met die van de leerlingen.

Je kunt dus leren om magische momenten te creëren, of beter gezegd: om die niet langer te blokkeren, door je belemmeringen te doorzien en helemaal te gaan voor je idealen. Dan kun je een geïnspireerde, authentieke ontmoeting creëren. Op de scholen die nu met kernreflectie werken, is dat zichtbaar: de

authentieke ontmoeting wordt dan een van de fundamenteën van het onderwijs. Leraren en leerlingen kunnen in die ontmoeting hun kernkwaliteiten tot leven brengen en verder ontplooiën. Toplessen worden dan meer regel dan uitzondering. Zo kan onderwijs zijn! Daarvoor is wel nodig dat we de dichtregels van Marianne Williamson serieus nemen, die Mandela citeerde in zijn inaugurale rede:

Our deepest fear is not that we are inadequate.

Our deepest fear is that we are powerful beyond measure.

It is our light, not our darkness, that most frightens us.

We ask ourselves, who am I to be brilliant, gorgeous, talented and fabulous?

Actually, who are you not to be?

You are a child of God.

Your playing small doesn't serve the world.

There's nothing enlightened about shrinking so that other people won't feel insecure around you.

We are meant to shine as children do.

We were born to make manifest the glory of God that is within us.

It's not just in some of us; it is in everyone.

And as we let our own light shine, we unconsciously give other people permission to do the same.

As we are liberated from our own fear, our presence automatically liberates others.

(M. Williamson)

Literatuur

Csikszentmihalyi, M. (1999). *Flow: Psychologie van de optimale ervaring*. Amsterdam: Boom.

Korthagen, F. (2001). *Waar doen we het voor? Op zoek naar de essentie van goed leraarschap*. Oratie. Utrecht: WCC.

Korthagen, F.A.J. (2004). Zin en onzin van competentiegericht opleiden. *VELON-Tijdschrift* 25(1), 13-23.

Ofman, D. D. (1992). *Bezieling en kwaliteit in organisaties*. Cothen: Servire.

Tickle, L. (1999). Teacher self-appraisal and appraisal of self. In R. P. Lipka & T. M. Brinthaupt (Eds.), *The role of self in teacher development* (pp. 121-141). Albany, N.Y.: State University of New York Press.